

Блакитне сонце

Юрій Покальчук

Дзвоник у двері був різкий і довгий. Я здригнувся, вже хвилин із десять неспроможний зсунутися з мертвої крапки в оповіданні, яке нещодавно здавалось мені геть виплануваним, але з'ясувалось, коли узявся писати, сповненим численних сюжетних і психологічних дір. Я відчув себе нездарою і тупарем. Замислився над тим, що мало читаю порядної наукової і художньої літератури, дискваліфікуюсь, влізши так щільно упродовж останніх років у політичну журналістику, і мені захотілося послати справи до дідькової мами і таки, плюнувши на все, поїхати до своїх приятелів у Сухум, де щойно закінчилась війна і люди ще хотіли щось будувати. Бодай виглядало, що там щось хотіли робити насправді, а не просто базікати, вивішувати гасла і марити про брежньєвські ковбасні часи, від яких мене й досі нудило, врешті, як і від сьогоднішніх.

Я чув, як Ольга подалась відчиняти двері, але все ще не вставав з-за столу у своїй кімнаті, хоч щиро кажучи, то мені дуже хотілося, щоби це була не сусідка з якоюсь дрібною справою чи поштарка, чи ще хтось із дурницями, а щось таке, щоби дозволило утекти від праці, яка зараз мені не вдавалась.

Ольга зайшла, усміхаючись.

— Це — Віталій, — промовила вона. — Як хочеш?

Я хотів. Я вже знав, що вечір пропав, але був цьому радий, бо з Віталієм ніколи і ніде не бувало нудно і, гадаю, не лише мені.

З певного часу я, а пізніше й Ольга, відколи жила зі мною, знав і приймав геть непересічні перебіги його життя, його пристрасті, його біди і драми, але над усе, як і багато шанувальників його таланту, захоплювався його картинами і його особистістю, його спроможністю полонити майже кожного, хто з ним зустрічався, дивувати, вабити.

Од Віталія завжди віяло таємницею і якоюсь, сказати б, вищістю, іншим знанням, іншим баченням. Чимало знайомих шанували його, захоплювались, але не розуміли, хоч і дарували, йому його вади. Але, попри нерозуміння, він вабив, як вабить таємниця.

Це була таємниця, можна сказати, генія; а позаяк у наш час таких слів забагато для наших сучасників, тому нехай таємниця високого таланту. І драматичних почуттів, і зганьблених пристрастей, і такої долі, яку важко комусь побажати.

Хоча тепер, коли все позаду, багато хто йому заздрить: знаний маляр, один з небагатьох українських художників, яких знають у світі, багата людина, наперед куплені роботи, навіть ті, які ще не закінчені...

Я був одним з небагатьох його друзів, хто знав, що Віталієві важко заздрити, і з тих, які не відмовились від нього і в гірші його часи. Він давно не мав спокою, і невідомо було, чи колись його матиме. Може, тому малював так, тому в його картинах були і гіркота, і відчай, і тонкий ліризм, і кипуча пристрасть, й інколи страшне відчайдушшя, самогубна безвихідь, кінець, за яким або новий початок, або ніщо.

Я познайомився з ним у часи його найбільшого приниження, коли він перебував за

ґратами, в зоні. Я довго не вважав себе його близьким другом, хоч ми були добре знайомі. Я симпатизував йому, бував кілька разів і в нього вдома, але доволі довго зазвичай із кимось, тобто сам не наслідився піти отак от у гості до знаменитості, хоч на той час знаменитість ще була дисидентська, з доволі скандальною репутацією, невизнана, проте вже модна.

У розпалі горбачовської перебудови виникла якимось у редакції однієї з київських газет розмова про колонії для неповнолітніх правопорушників. Тоді ще ніхто ніколи про таке не писав, і я зголосився поїхати і зробити матеріал про одну з таких колоній неподалік Києва.

Врешті сталося так, що їздив я туди кілька років і став на певний час ніби свого роду шефом цієї колонії і навіть почав було випускати з вихованцями такий собі рукописний літературний журнал.

Тоді я й познайомився з Олегом, відомим у зоні своїми чудовими малюнками, який став моїм головним помічником в художньому оформленні нашого журналу.

Те, що він був талановитий у малярстві, сумнівів не існувало жодних. Але цікаве було й інше. У групі підлітків, вишикуваних, скажімо, на плацу, як звичайно, уранці й увечері в однаковій сірій казенній формі, він виділявся одразу ж і статурою, і просто тим, що був гарний, але над усе виразом обличчя, яке геть не в'язалось із усім, що його оточувало.

Я розпитував про Олега у начальника колонії, у вихователів. Чомусь вони не хотіли майже нічого про нього говорити, але врешті начальник колонії розповів мені коротенько його історію. Однак дуже порадив — хочете про щось таке писати, побалакайте з ним. Олег — унікальна особистість. Ми тут маємо усього — ви ж запізнались вже з нами за цей час, і в нас, як і у кожній зоні, відбувається різне. А що з них візьмеш, коли їм від чотирнадцяти до двадцяти, і в крові бурі починаються. Ми на це заплющуємо очі, поки не стається чогось надзвичайного. То я хочу вам сказати, що ми про всіх усе знаємо. І Олег, уявіть собі, ніде, ніколи і ні з ким. От так! Ну, а далі — пробуйте з ним розмовляти! Ви серед них авторитет маєте, може, й розповідь.

Я згадую оту нашу розмову з Олегом навіть зараз з якимось сумом. Чомусь шкода за тим минулим, за отими хлопцями, з якими я готував у зоні літературний журнал, та й за Олегом, яким він був тоді.

Певне, що є інші, завжди є інші на місце тих, хто відходить. І ці, були певне, такі ж різні: і не кращі, і не гірші. І зараз теж, мабуть, чимало зовсім невинних, випадково засуджених. А є і справжні злочинці. Я вже не їжджу туди кілька років, нема часу, та й все змінилось.

А все ж здається, що ті були кращі, цікавіші, жвавіші. Що з ними сталося потім?

Змінився й Олег. Минуло відтоді вже вісім років.

Згадую, як він стояв переді мною високий, стрункий, підтягнутий і усміхався. Короткий білявий чуб, гарні зуби, статура гімнаста, усмішка американського кіногероя. Але особливо вражали його очі, великі, сіро-блакитні, облямовані густими віями, вони просто зачарували, коли він дивився на вас. Вираз його обличчя видавався часом

якимось, сказати б, неземним. Олег, схоже було, знає неприступне іншим, ніби йому випала якась особлива доля чи місія. Виглядало на щось майже містичне.

Йому б у кіно зніматися з такою зовнішністю, подумав я тоді, а не у колонії термін відбувати.

— А що ви, власне, від мене хочете?

Олег дивився на мене трохи скептично і насторожливо, питаючи схилив голову набік.

— Бачиш, мене, як журналіста, цікавить людина взагалі, не тільки обставини того, що з нею відбувається. Я пишу про колонію неповнолітніх злочинців і відтак розпитую про їхні життя хлопців, які тут сидять за різне... А ти багато чим тут виділяєшся — художник, спортсмен, взагалі інший, ніж більшість...

— Та ви вже зі мною говорили і вчора, і позавчора.

— Щось маєш проти?

— Ні, але бачу, що ви хочете мене щось спитати і вагаєтесь.

— Це правда. Я хотів би, якщо вважатимеш за можливе, щоби ти розповів про себе трохи більше. Власне, про те, що з тобою трапилось до колонії...

— А навіщо?

— Я хотів би зрозуміти. І тебе, і твою історію. Бо це не типово, по-перше, і тому цікаво. А по-друге, як людина, що пише, я міг би написати про щось таке, аби й інші зрозуміли.

— Не напишете. А напишете, ніхто вас не надрукує.

— А все ж таки?

— Знаєте, я розповім. Врешті час минув, мені вже так не болять. Але я ні від чого не відмовився. А ви... ви якось по-людськи говорите з усіма, не так, як наші вихователі. Тому розповім. Але одна умова — ні моє ім'я, ні інших, кого я називатиму, ніде у ваших писаннях не повинно з'являтися. Будете писати, вигадайте собі щось, когось — і пишіть, але справжні імена — ні за що!

— Обіцяю.

Розповідь Олега

Мені незабаром вісімнадцять. Я отримав три роки за злісне хуліганство, в колонії добре себе поводи́в і незабаром вихожу на волю, термін ув'язнення мені скоротили, бо ж ніби я виправився.

Мій батько, тоді заступник директора Інституту соціології, (зараз не знаю, що робить, бо я з батьками взаємини порвав назавжди) був людиною суто радянського виховання, весь час на роботі, лиш інколи вечорами бував удома. Мама не працювала, я єдиний син.

Коли почалися всі оці зміни за часів Горбачова і потім, я був ще малий, але з часом почав розуміти, наскільки проти усього нового будь у чому настроєний мій батько. Це отак у тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять мабуть кожен починають усвідомлювати, що його батьки не ангели, а надто, що те, що діється в Україні цікавого і важливого, виявляється, не раз суперечить поглядам батьків.

Я змалечку добре малював, ходив у гурток, потім у студію. У нашому будинку жив досить знаний художник, Віталій Ткаченко, саме була його виставка в Будинку художників, ми з мамою пішли, зустріли його там, ну сусіди, те-се, і домовились, що він буде зі мною займатись малюванням.

Невисокий, чорнявий з коротенькою борідкою і темними, пронизливими очима, він, коли дивився на когось, то ніби огортав своїм поглядом. Щось у ньому було магічне, незвичайне. Й загалом гарний чоловік, що казати.

Я прийшов до нього вперше, як домовились, і задивувався його квартирою, що аж ніяк не була схожа на нашу. Майже без меблів. Книги, картини, якісь східні скульптури, квіти — одне слово, те, що називають ательє, а не квартирою, я маю на увазі художню майстерню. Він був розлучений, жив сам. Майстерні власної окремої не мав, усе добивався від начальства свого, оце йому обіцяли після виставки, що, може, дадуть.

Як виявилось потім, він був дуже близький з багатьма дисидентами, пізніше брав активну участь в організації РУХу, одне слово, зовсім інша людина, ніж мій батько.

Батько навіть і не чув до пуття про такого художника, лише згодом довідався, що я вчуся малювати, і спершу ніби схвалював це. Ото й усього.

А я не лише малював там, але й слухав. Ми багато розмовляли, Віталій розповідав мені про себе, про те, що малює, що буде малювати, про різні напрями в мистецтві, у психології. Про людські взаємини, їхні проблеми, про людську душу і тіло, про все.

Вдома в нас ніколи не було погідно. Все ніби нічого, ніби, "як у людей", ніби добре. Але насправді сухо і нецікаво. Це я зрозумів, коли познайомився з Віталієм. Розумієте, я вчув удома оце типове, умовне буття, радянську фальшивість.

Мабуть, найкращим прикладом усього були оті штучні квіти, що їх мати завжди тримала на столі посеред вітальні. Отакі рожеві, фіолетові, жовті. Здалеку ніби й нічого. Але ближче глянеш — воно мертво. Як і нескінченні сервізи, вази і бокали у серванті, якими майже ніколи не користувались, але які були неодмінною ознакою того, як ми добре і чемно жили.

У мене не було близьких товаришів у школі, вчився я відмінно і там, як і тут. Ніхто мною не керував, я сам учився. Але мати мене опікала так, що я й кроку не міг без неї ступити, і зрозуміла річ, почав бунтуватися. Прагнув більшої незалежності. Я мав свою кімнату, але мама там прибирала, ставила усе на свої місця, і взагалі, хоч то була моя кімната, але ніби не моя.

Батько зі свого боку виглядав геть професіоналом із читання моралей. Це було просто жахливо. Він чіплявся до якогось випадку і міг говорити годинами. Отак ходить по кімнаті і розповідає, яке у нього було дитинство, як під час війни всі важко жили, як я повинен розуміти, що маю такі блага і як повинен думати, як жити, як почуватися, як дихати...І вже ніби закінчує, ну, вже все, думаю, нарешті, а він саме ще щось знаходить і по-новому. І знову те саме, всі його аргументи і повчання я вже знав докладно, міг переказати майже його словами. Але він ніколи не втомлювався. Це так мене виховували.

Між батьками теж не було великої злагоди. Я думаю, що його партійні обов'язки зробили з нього такого робота. Мабуть, не мав там, де виговоритись, то наганяв страху вдома.

З матір'ю взаємини в мене були кращі, але теж не надто, особливо, коли я почав підростати, вештався десь у дворі із однолітками, пізно приходив додому... Певне, це все типове, бо у всіх батьки були незадоволені, коли ми десь із хлопцями засиджувались допізна.

Але в мене це набирало чимдалі загостренішого вигляду. Не знаю, що сталося би зі мною далі, якби мені не зустрівся Віталій, але гадаю, що нічого доброго не було б.

У домашньому світі моєму все якось потроху ставало до мене ворожим. А він був, як світло, можу сказати, як сонце.

Тому я полюбив його, і люблю і досі.

Ви просили розповісти вам правду. Гадаю, ви знаєте про деякі її штрихи від керівництва колонії, тому мене й питали.

Але я вам оповім таки все, як воно є насправді, і як було.

Мене не здивують зараз ваші очі, в яких може бути прихована іронія, чи посмішка, чи внутрішній скепсис щодо того, що я кажу.

Я пережив падіння, яке мало кому снилося в такому віці, як мій, таку загальну зневагу, такий стан відчуженості від усього світу, що тепер мені майже байдуже.

Але мені приємно вголос сказати, що я люблю його. Я так сказав і на суді два роки тому.

Мені подобались дівчата з моєї школи. То одна, то інша, я залицявся до них, як міг, і Віталієві розповідав, і він мені радив різні речі.

Але раптове відчуття, що ця людина тобі найближча у світі, мене просто пройняло одного разу так, що ніколи відтоді не полишало. І зараз теж.

Я тут багато читаю. Багато читаю і про кохання, про різні взаємини людей. Але ж як рідко вдається письменникам піднятися до відчуття справжньої близькості людей, єднання душ.

Всі описують, які в неї ніжки, чи яке волосся, а потім герой лягає з нею в ліжко, і в них починається роман. Якийсь час їм добре, а потім — проблеми. Зовнішньо, поверхово — і все.

Є, звичайно, класика — "Ромео і Джульєта", "Трістан й Ізольда" й чимало іншого. Є гарно, глибоко написані речі.

Але чи ви розумієте різницю між фізичною привабливістю, між біологічним потягом до іншої статі і злиттям душ, відчуттям абсолютного порозуміння, мовби одного дихання?

Звісно, ми багато про це розмовляли з Віталієм, тому я й можу так висловлюватись. Я багато від нього навчився, дуже багато.

Чи ви читали "Жан-Крістофа" Ромен Ролана? Читали. Пам'ятаєте, який щасливий був Крістоф, коли зблизився з Олів'є, там цілий розділ присвячений одній темі: "В мене є друг!"

Це воно, це якраз про те, це близько до того, про що я вам розповідаю.

Я бував у Віталія щодня, можна сказати, більшість часу поза школою проводив у нього.

Уявляєте, я іду зі школи і вирішую, що зайду до нього, хоч ми не домовлялись перед тим. Захожу, а він стоїть перед ліфтом поблизу своєї квартири, чекає. Відчув, що я йду до нього.

Такого було багато.

Ми часто дивились у Віталія якісь фільми по телебаченню. Якось ми отак сиділи поряд на канапі, і він поклав мені руку на плече, і це тепло його руки враз пішло крізь усе моє тіло. Я аж зіщулювся від відчуття щастя, і хотілося мені, щоби цей вечір ніколи не кінчався. Я це завжди пам'ятатиму, як і все, що було у той період. Все.

Як вам пояснити? Ми стали з ним дуже близькі.

Кожен його дотик давав мені відчуття радості, наповненості собою і ним, нами, просто щастя. Я знаю, яке воно на смак, знаю.

А далі трапилось те, що трапилось. Домашні сварки батьків закінчились тим, що батько пішов. Саме в цей час у нас часто став бувати Віталій. Мені здавалось він маму втішав, розраджував, допомагав порадами. Вона тоді його дуже цінувала. І, здавалось, щиро раділа нашій дружбі і тому, що Віталій вчить мене малюванню. Так минуло кілька місяців.

А тоді батько повернувся додому. Після кількадечних з'ясувань взаємин між батьками в нашій родині запанувала ніби злагода.

Я ж бо, як і раніше, вчашав до Віталія на малювання, та й просто так. Бо я вже звик до нього, до нашого щоденного спілкування. Мені його бракувало, він став невід'ємною часткою мого життя.

Але тепер раптом мама, а ще більше батько почали ревнувати мене до Віталія, забороняли до нього ходити. Уроки малювання вирішено було припинити.

Я ні за яку ціну не збирався його полишати, ніколи у світі. Але мені ще не було шістнадцяти, я таки був підлітком, підневільним волі батьків.

Влітку поїхали ми з мамою у Крим, місяць відпочивали в Алушті, а я аж рвавсь назад до Києва, ніщо мене там у Криму, попри всі принади літнього моря, особливо не цікавило.

Приїхали, я туди-сюди і помчав до Віталія. Ми кинулись один одному в обійми і забули про все на світі.

А мама побігла за мною, роздратована. Ну, і застала нас в обіймах так, що нічого вже не поясниш. Не подумайте забагато, але просто обійми були глибокі, і...

Коротше, батьки подали до суду на Віталія за розбещення неповнолітнього, і через те, що мій батечко мав зв'язки з ким треба і де треба, Віталія таки посадили. Додалася ще й його політична характеристика. То ж іще було перед незалежністю, перед путчем, пам'ятаєте той час. Віталій був і так "політично неблагонадійний", а тут трапилась нагода показати — ось які вони!

Дістав він три роки. У своєму виступі в суді, мені вже було шістнадцять тоді, я

сказав, що й мене треба посадити, якщо його садять, бо я винен так само. Хоч невідомо в чому. Але що це абсурд, бо я його люблю, і це найближча мені людина у світі.

Бачили б ви його погляд, коли він на мене дивився і коли його виводили.

Та я ніколи в світі його не забуду, до самої смерті, за один той погляд!

Я не спав тоді цілу ніч, з батьками не розмовляв, ані слова. До них, здається, лише тоді дійшло, що вони наробили, коли я не пішов до школи, не виходив з кімнати, забарикадувався там, дочекався, коли мати кудись вийшла, витяг пляшку коньяку, яку батько тримав для гостей, видудлив усю її і, ледь стоячи на ногах, пішов до районного відділення міліції. Захопив, до речі, пластикову торбу з порожніми пляшками. Під самою міліцією розбив кілька вітрин у магазині цими порожніми пляшками, якесь ще вікно, а тоді почав жбурляти пляшки у вікна міліції.

Зрозуміла річ, мене швидко пов'язали, я ще з міліціонерами бився, кляв комунізм і радянську владу, і все на світі.

От і дістав три роки, як і хотів. Навіть на суді з батьками не говорив, на побачення до них не приходив ніколи. А коли мати приїхала сюди, в колонію, попросив керівництво передати їм, щоби вони вважали, що їхній син вмер, нехай собі іншого заводять, радянсько-інкубаторного.

Ось і все!

Я, звичайно, знав про цю історію трохи від начальника колонії, але те, що розповідав Олег, було чимось зовсім іншим. Олег помітив мою розгубленість і усміхнувся.

— Я ж казав, що вам буде важко зрозуміти.

— Та ні... я розумію, тільки, як ти собі бачиш майбутнє життя. Тобі ж тільки вісімнадцять років. Навчання, родина, батьки...

— Не знаю. Скажу лиш одне. Я чекатиму Віталія, а далі побачимо. Разом побачимо. Я нічого не відкидаю зі світу, може й родину матиму, як усі, і вчитимусь. Але з батьками я взаємин не мав і не матиму. Вони знищили мене, і те найкраще, що в мені лишилось, є тільки для нього, для Віталія. Для них — нічого, нуль, порожнеча, пустеля.

— Мені б дуже хотілося, щоби у тебе все склалось добре...

— Ви можете мені допомогти, якщо захочете, і то дуже!

— Як?

— Я не маю з Віталієм зв'язку. Не знаю навіть, де він сидить. Я написав би листа, а ви б його переслали.

— Але ж ти не маєш адреси!

— Якби мав, то давно написав би і переслав би також. Я знаю, де живе мати Віталія. Також не знаю адреси, але знаю, що називається вона Варвара Павлівна Ткаченко і живе у Ковелі на Волині. Знайдіть її, вона вам дасть адресу, і ви перешлете листа?

— Гаразд...

Олег почув у моєму голосі вагання.

— Допоможіть і обіцяю, що ні я, ні він вам ніколи в житті цього не забудемо, завжди

будемо вдячні, от побачите!

— Та що там вдячні, я й так зроблю, якщо пообіцяв.

Олег підхопився. Він зараз здався мені схожий на молодого римського воїна. Його обличчя і великі сірі очі променились вдячністю і водночас рішучістю, і, мабуть, він був просто щасливий через можливість написати цього листа.

Він пішов, а я ще деякий час сидів сам у кабінеті директора школи при виправно-трудовій колонії для неповнолітніх, і суперечливі думки і настрої посідали мене. Кабінет мені відступили для зустрічей з вихованцями, і я раптом набрав Київ, видзвонив в редакції нашої газети одного товариша і попросив його розшукати у Ковелі адресу Варвари Павлівни Ткаченко.

Увечері перед тим, як вихованці збиралися спати, а я — податися з колонії до свого готелю, мене знайшов Олег і передав листа.

— Ви можете прочитати, я не криюся перед вами. Якщо допомагаєте, то що вже там. Тим більше й конверта нема і адреси нема. Бо захочете прочитати, то й так прочитаєте. Краще вже я подам вам відкрито.

— Дякую за довіру. І скажу правду — дивуюсь твоїй сміливості і завзятості у цій справі...

— Це не справа, це моє життя, розумієте, можна сказати, що зараз — це основа мого життя. Я не знаю, чи вижив би взагалі після цього всього, що було, якби не вірив у нього. Розумієте? Такі взаємини вам незрозумілі, але без нього я просто не хотів би жити!

— Ти — молодий, тому так говориш! Життя багатобарвне, цікаве, яскраве... А ти справді зараз нічого не боїшся?

Він знизав плечима.

— У мене попереду все невідоме. Як жити, де жити, ну, фах я тут набув, ще ж малюю, то піду на завод кудись, а може — художником прилаштуюсь. Це все дурниці. Мене може хвилювати лиш одне — я змінився фізично за ці два роки, що ми не бачились, я став інший, сильніший, я вже дорослий... Віталій любив мене підлітком. Як він мене тепер побачить?

— Отже, ти сумніваєшся?

— Ні, не сумніваюсь. В суті не сумніваюсь, а це дрібніше, це ніби зачіска в тебе інша, чи ти засмаг, або, навпаки, зблід через хворобу. Я аж ніяк не вірю, що суттєво щось може змінитися. Але все-таки. І тому — ось ще до листа моє нинішнє фото.

Я повернувся до Києва. Родинне моє життя ставало дедалі напруженішим. Дружина часто жила у батьків, а я їздив у відрядження, і так ми якось і ладили. Але мої повернення з відряджень, не були, вочевидь, тепер радістю ні для мене, ні для дружини. Донька — єдине, що нас зв'язувало зараз, чимдалі більше опинялась в полоні уявлень про життя і світ, які мали моя дружина і її батьки, і я лише сподівався, що десять років — це ще не вік свідомості, ось вона підросте і зрозуміє мене вповні. Зараз донька була для мене єдиним світлим промінцем у домашніх моїх умовах.

Я приїхав і втрапив на чергове розбирання наших взаємин, яке вже не мало ніякого

значення, бо, як день без кінця, програма наших особистих звинувачень була та сама, лише деталі інші.

Кілька днів збирався написати до пані Ткаченко, але все не знаходив психічних сил і настрою. Адресу я вже мав. Але тут трапилось відрядження на Волинь, і я зголосився поїхати, рахуючи втрапити і до Ковеля.

У дорозі я взявся знову перечитувати Олегів лист до Віталія. Я зробив собі з нього фотокопію про всяк випадок, і ось він повністю.

Олегів лист

Мій дорогий, мій єдиний друже, моє опертя у світі!

Я ніколи не втрачав віри в тебе і в нас, попри всі ці роки нашої розлуки. Я знаю, що ми зустрінємось і життя ще перед нами, і все буде гаразд. Сподіваюсь, що й ти так само у все віриш, як і я! Ні, не сподіваюсь, знаю! Доля врешті почала до нас повертатися обличчям. Ось бачиш, з'явилась нагода контакту, а згодом буде зустріч.

Я ніколи ні про що не жалкую, ніколи. Все, що було у нас — прекрасне і неповторне!

Ти снишся мені дуже часто, я засинаю, обіймаючи подушку, і шепчу твоє ім'я. Ти завжди зі мною, завжди! Я ніби ніколи не виходив з твоєї кімнати увесь цей час, а все, що відбувалось зі мною упродовж цих років — важкий сон, з якого я прокинувся лише, коли тебе побачу.

Я повинен був щось зробити тоді, коли тебе засудили, мусив втекти з дому, бо я не міг там більше лишатися, іншого шляху не було, аніж піти туди, куди пішов ти. Піти на дно, аби вийти з нього разом із тобою. Мабуть, я діяв, як хлопчак, можна було якось інакше, але тоді не бачив іншого виходу, і вчинив так, аби мене посадили за хуліганство.

Не уявляв собі, що доведеться пережити в тюрмі, а потім тут, у колонії. Рівень тих, хто тут сидить, взаємини між ними, все це страшно — стільки бруду. Але я вижив, скоро буду на волі, нічим себе тут не плямував, і лише не знаю, куди мені дітись, що робити далі?

Тому чекаю твоєї поради, спрямування. Бо які б я не будував собі плани, вони повинні бути узгоджені з тобою. Зустрінємось, будемо вирішувати, що далі.

Я багато малюю тут, завдяки малюванню мені багато легше, ніж іншим. Школу закінчив тут — на відмінно. Отже, тримаюсь і дивлюсь у майбутнє з вірою і надією. І з любов'ю.

Чекаю твого листа так, як чекав би найбільшого можливого в цих умовах свята. Чекаю. Чекаю. Чекаю.

Цілую міцно тебе

твій завжди

Олег

P.S. Я розповів тому, хто дасть тобі цього листа, про нас усе. Можеш йому довіряти. Я переконаний!

— Він і так постраждав невинно, що ж ви від нього ще хочете? Навіщо він вам?

Знову писати про нього якийсь бруд? Лишіть його в спокої, прошу вас! Віталік — мученик, а не грішник, це я вам кажу, його мама. Він чистий перед Богом і людьми. Це частка всесвітнього зла наклала на нього свою тінь. Але це мине. І лишіть його в спокої!

Варвара Павлівна дивилась на мене глибоким вологим поглядом. В її темних, схожих на циганські, очах була тривога і водночас якась майже релігійна впевненість у своїх словах.

Вона насторожено зустріла мою журналістську картку, і на мої запитання про сина очі її сповнилися слізьми, які вона із зусиллям стримала, щоби продовжувати розмову.

Маленьке чепурне помешкання, на стінах багато картин — усі Віталія Ткаченка. Химерні палаци і замки у хмарах, у туманах, таємничі людські обличчя, переплетіння двох тіл, що творили ніби одне інше тіло, все наповнене дивним, блакитним світлом. Трохи нагадувало Реріха, трохи Чурльоніса, але було своє, зовсім своє. І це кликало кудись, щось пробуджувало всередині мене, непокоїло і заспокоювало водночас. Це був заклик, знак питання із відповіддю у вічності.

— Як гарно! Я ніколи не бачив картин Віталія. Він справді видатний художник!

Мені вдалось таки заспокоїти Варвару Павлівну щодо моїх намірів, і, врешті, я просидів у неї кілька годин.

— Я не можу засуджувати свого сина ні за що. І не тому, що я його мама, повірте мені! А тому, що такі, як він дуже важко живуть у нашому світі. Бог дав йому велику душу, доброту і щирість, дав талант. Але позбавив захисності, розумієте, отого первісного інстинкту самозбереження. Він завжди був добрий до всіх. Його обманювали, дурили, обкрадали, а він однаково не втрачав своєї доброти і віри у вищу істину, в торжество справедливості.

Раніше я так і не бачила цього Олега. Все збиралась до Києва, аж тут трапилась та біда. Але на суді я його побачила. Як він говорив про Віталія! Як вірив у нього! Що ж я можу тут засудити? Бачить Бог, якщо люди аж так кохають одне одного, то чи є право ламати це і судити когось? Не судіть, бо й вас не судитимуть — каже Святе письмо! Я не засуджую їх. Боляче, страшенно за все боляче. Але якщо так сталося, то мало статися.

У тому процесі чимало говорилося про його політичну характеристику, як українегативну. А сьогодні, бачите — вже нема СРСР, є незалежна Україна, вже й закон прийнятий, який би міг його звільнити. А він усе ув'язнений...

Я заспокоїв Варвару Павлівну, що незабаром усе зміниться, що справді йдуть нові часи, і запропонував написати листа Віталієві, до якого збираюсь поїхати.

Отут вже Варвара Павлівна пустила сльозу, узялась писати, а в міжчасі дала мені альбом, в якому на мене дивився смаглявий, як вороняtko, хлопчик, потім чубатий підліток з лагідною посмішкою, а потім бородатий циганкуватий чоловік із темними сумними очима.

— Я вас слухаю.

Трішки приглушений м'який баритон Віталія Ткаченка видавав тривогу і

стримувану напруженість. Він дивився на мене спокійно й уважно, і я не міг не відзначити справді дивно заворожуючий погляд його темних циганкуватих очей. Коротеньке темне волосся облягало пропорційну голову, коротка густа борідка й вуса густо-чорні, перебиті були вже доволі виразним мереживом сивини.

— Я — журналіст. Але до вас я приїхав з іншою метою... Тобто не стільки як журналіст, скільки посланець з листом... від Олега...

— Що-о-о?

Віталій зблід, просто пополотнів. Мені навіть здалося, що він може зомліти.

— Дякую. Дайте, будь ласка, листа!

Голос звучав хрипко і тремко. Чоловікові було важко говорити.

Я мовчки витягнув листа.

Ні слова не кажучи, він розгорнув його. Спершу схопився за фото і довго в нього дивлявся. Потім прочитав листа раз, потім ще раз, потім ще раз.

Я чекав. Здавалося він читатиме цього листа ще і ще, ще, забувши про мою присутність.

Врешті він відклав листа і повернувся до мене.

У його очах стояли сльози. Він і не стримував їх, не приховував, дивився на мене і мовчав. Врешті опанував себе, витер очі.

— Ви все знаєте?

— Так.

— Отже, ви не зневажаєте нас, не відкидаєте наших взаємин, якщо ви привезли його листа?

— Та ні... Бачите, я багато розмовляв з Олегом, потім я був у вашої мамі... я ж маю ще від неї листа.

Він швиденько перебіг очима материного листа. І знову — до мене.

— А чому ви взялися нам допомогати?

— Бачите, я повірив Олегові... і... він якось переконав мене, ну, і ваша мама... і взагалі...

— Чи ви собі уявляєте, що означає для мене цей короткий лист? Вам важко певно повірити, але якби цей лист був протилежного змісту, можливо, я не став би жити далі... Це сенс мого життя, це — те, що дало мені сили витримати увесь жах ув'язнення, всі ці страшенні роки... Я вам безмежно вдячний...

— Олег мені розповів вашу історію, і, здається, написав вам, що мені можна довіряти. Я хотів би до кінця вас зрозуміти, може, напишу колись про це, звичайно, не подаючи справжніх імен. Просто, гадаю, що про таке в нас ніхто ніколи нічого подібного не писав, ну і... Не знаю, але я хотів би бачити все це і з вашого боку, якщо можна... А ви можете написати листа Олегові, я передам...

— Дасть Бог, колись і ми Вам станемо в пригоді, життя є усяке, поживемо — побачимо... Я зараз напишу листа...

Він озирнувся, трохи безпорадно, але я простягнув йому папір і ручку.

Віталій дав мені листа також відкритого, як й Олег.

Ось його лист.

Лист Віталія

Мій дорогий!

Сьогодні найкращий день за всі ці роки, я отримав від тебе звістку — ти не зламався, не забув, не відцурався! Я знав це, я вірив, але мовчанка — це як чорна яма, як дірка в ніщо, це страшенно важко — не знати. Але я вірив. І ось прийшов лист.

Я теж усе витримав. Ще кілька місяців — і я буду вільний. Ще довгих кілька місяців. Але тепер я житиму зустріччю. В кінці тунелю видно яскраве світло. Там стоїш Ти.

Їдь у Ковель до моєї мами, і чекай мене поки що там. Переживеш кілька місяців, а тоді разом ми все подолаємо.

Все! Я вірю! Бо коли ми разом, то світ поступиться перед нами. От побачиш!

Я хотів би писати тобі нескінченно, виливати тобі усе, що накопичилось в моїй душі за цей час, висловити свої почуття якнайширше. Але часу на писання мало — скажу одне. Якби не ти, я не хотів би жити. Ти — сенс мого життя, моєї творчості, мого фізичного і психічного буття, всього мого єства.

Хтось не зрозуміє, не повірить, не осмислить, але ти, ти це знаєш, знав раніше, то й тепер знаєш.

Я писатиму тобі на адресу мами.

Обіймаю

цілую

завжди твій

Віталій

Він перебіг очима листа від матері, якого я теж привіз, спокійно і замирено. Його обличчя світилося теплом і вірою в прийдешнє. Потім він знову вернувся до Олегового листа.

У нього знову в очах стояли сльози, які аж ніяк не в'язались з його мужнім обличчям. Але це були сльози щастя, і я відчував, що й мене чомусь затагує його нервовий шал, вир його почуттів, і аж здригнувся, відчувши це в собі. Все ще якимось не вірилось, що такі почуття можуть панувати над особами однієї статі. Але я вже повірив їм, я прийняв їхню єдність, і співчував їм, хотів допомогти.

Віталій відчув це, коли, закінчивши листа, знову глянув на мене.

— Я вам розповім усе. Я вам вірю. Якщо він повірив, повірив і я. Це одне й те саме. Хоч мені й важко усе згадувати, а тим більше, що є чимало такого, про що не розповіси — забракне слів... Особливо людині, яка дивиться на світ іншими очима... Вибачте, я вас знаю мало, тому так кажу. Але все ж спробую.

Розповідь Віталія

Коли дивлюсь на своє життя, то мені навіть дивно — невже це був я?

Просто, усе моє життя ділиться зараз на дві половини. Одна — до зустрічі з Олегом. А друга — після цього. Ота велика, довга перша половина здається мені сьогодні швидкою і малозначущою, хоч це ніби й абсурдно. А той єдиний рік, коли ми були з Олегом, і тепер ці роки страждань — це інша половина. І уявіть собі — вона для мене

важливіша, значиміша, і справді, попри все — щаслива. Особливо я відчуваю це сьогодні. Я став іншою людиною, розумієте, я цілком змінився, відколи Олег увійшов у моє життя.

Напевне вам дивно слухати таке від сорокалітнього чоловіка, з важким досвідом, з професією, з чималим творчим доробком за плечима.

Але це так, це саме так!

Я вам усього переказувати в деталях не буду, це й довго і нецікаво.

Мій батько помер, коли я був ще зовсім маленьким. Сільський учитель, мама теж. Пізніше мама переїхала до Ковеля, де живе й зараз.

Я вчився в художньому інституті, закохався, одружився, а після інституту мене забрали до війська. Повернувся я невчасно, бо застав свою молоду дружину якраз у стані акту з якимось молодим чоловіком.

Далі, мабуть зрозуміло, зневіра в жінках і взагалі у всьому довкола. Лише малював. Замислювався над життям, знаходив однодумців, мав своє коло приятелів переважно, як кажуть тепер, дисидентів.

Кілька разів тягали до КДБ з різними питаннями. Але ніби відчіплялись. Так і жив.

А тут нагодилась Олегова мама, що саме розсварилась з чоловіком, який подався жити до коханки. Вона мене вмовила, щоби я вчив Олега малювати. Я, щойно його побачив, відразу ж погодився. Очі в нього такі особливі, звернули увагу? Але мама Олегова мала на мене свої плани, які на певний час здійснилися, бо я не хотів її розлючувати відмовою, проте водночас все це для мене почало зливатись у химерний згусток тепла, до якого мене вабило, як ніколи ні до чого доти.

Але тато Олегів повернувся в родину. Виникла незручність. Вони вже обоє не хотіли, аби Олег ходив до мене.

Олег, хоч на початку ніби не дуже прагнув вчитися малювати, тепер, навпаки, рвався до мене.

У мене ж на той час бували всякі люди, яких потім саджали.

Ну, от, отак і мене посадили. Я думаю, що Олег, коли його притисли вдома, сказав їм усупереч щось про свої почуття до мене.

Отак, я дістав три роки за розтління неповнолітніх.

А те, що Олег пішов за мною в тюрму, означає, що я пішов би за нього на смерть.

Я кажу правду.

Віталій вже сидів на кухні, на столі стояла пляшка коньяку, яку він щойно витягнув із сумки.

— Розумієш, — сказав він, — я хотів зателефонувати, але потім вирішив, що однаково прийду і ти мені не відмовиш, бо фактично ти єдиний знаєш усю мою правду і більше ніж правду, бо ще ж бачиш і збоку усе.

Справа в тім, що сьогодні минуло одинадцять років... Відколи Олег появився в моєму житті всерйоз... І хоч його тепер нема., — він гіркувато всміхнувся, — це ж було моє життя! Я ж є! Ну, і розумієш, з ким мені ще випити чарку з цього приводу, як не з тобою.

Він уже усміхався.

Ольга готувала якусь закуску. Я розкорковував пляшку і згадував, коли я познайомився з Олегом, як зблизився з Віталієм, і як взагалі все це було... О, Боже. Бідні люди!

Віталій посивів і помарнів за останні два роки, виглядав значно старшим, ніж колись у зоні. Щоправда, тоді він був молодший на п'ять років, але ж... Ольга пішла спати. Віталій витягнув із сумки другу пляшку. Це могло тепер тривати до ранку. Хтось із приятелів спитав мене — як ти його витримуєш, коли його заносить, адже це... ну...

Я витримував. Не тільки витримував. Віталій став моєю слабкістю, я любив його слухати, вважав його слова часто геніальними і вже починав їх записувати, бо вирішив колись написати про нього книгу. Я був переконаний, що знаюсь із видатною людиною нашого століття, а отже, все, що записуватиму зараз — це частка нашої, української історії, це частка історії світового мистецтва...

— Ого, ти вже як Віталій женеш, — казала мені Ольга, — коли я вияснював їй своє бачення Віталія. — Заспокойся, ти ж знаєш, що я його шаную і люблю не менш за тебе. Просто у вас є певний час, коли починаються чоловічі розмови, тому я й лишаю вас раз по раз. Та й то ненадовго. Він такий само божевільний, як ми, тільки ми простіші, у нас запити менші, ми звичайні люди, а він — таланти, а може, просто геніальна натура, от і все. Так що пиши свою книгу, я завжди "за"...

Наші взаємини з Ольгою, — це окрема тема. Я надібав її після розлучення, все сталося випадково. Зараз вона ніби тимчасово у мене, бо у Києві жити поки що постійно не може через тисячу родинних обставин, тому наш зв'язок — зв'язок двох вільних людей, яким добре, бо ніщо їх поза цим не зв'язує, окрім взаємного бажання влягтися разом у ліжко. І разом прокинутися.

Відколи я зрозумів, що вона мені не набридає вранці, я дуже здивувався, і власне тоді все і почалося. Тримається й досі.

Ми з Ольгою скидалися в чомусь на пару із фільму "Кабаре", кожен мить ми могли розлучитися, тому цінували спільний час, і нам було зараз добре удвох, а те, що вона приймала без усяких поправок Віталія з його завихами, тільки додавало їй вартості в моїх очах.

— Андрію! Розкажи мені, як люблять жінку!

Я витріщився на Віталія здивовано. Він був одружений колись, тепер, десь із рік вже, не менше жив з якоюсь молодою художницею. Я бачив її кілька разів. То що він хотів цим сказати?

— Не розумієш? Я питаю тебе про характер якості. Про те, що і як ти відчуваєш? Ось замислись і подумай, кого ти любив найбільше у своєму житті, і спробуй описати мені це!

Ні! Краще я опишу тобі те, про що хочу говорити, що розумію я під словом "любов". А потім ти мене доповниш, заперечиш чи виясниш свою позицію!

— Гаразд!

Я вже чув не один, не два і не три рази Віталієві описи його незвичайної і

драматичної любові. Але кожен раз це було ще щось інше, більше того, не йшлося тільки про конкретну ситуацію Віталія, чимдалі більше його сентенції звучали загальніше, по-філософськи широко, безсторонньо. І дуже провокативно, бо одразу ж викликали до дискусії, до своєї думки. Легше було йому заперечити відразу, але в ході його міркувань чимдалі важче.

Я записував це, тому легко відтворюю.

— Я не знаю, як ти любиш жінку, я знаю, як я любив жінку, доки вона не довела мені, що любити її не можна. Жінка творила мені умови і спосіб мого самоствердження. Те, що вона приймала мене, десь там, у глибині, хоч позірно і я її приймав, наповнювало мене силою і самовпевненістю. Вона цінувала мої чоловічі якості, вона вважала мене найкращим з-поміж інших, вона стогнала і плакала піді мною, вона була моїм ствердженням перед світом, перед всесвітом, якщо хочеш, і я жалів її, я був до неї уважний, я хотів її. Вона була ніби слабке, позірно слабке, ніжне створіння, яке потребує твоєї опіки.

Дотик до жінки, відчуття її тіла, її плоті викликає до життя полярну енергію, пробуджує відруховий, природний генний заклик, народжує в чоловікові карнальне, конкретне, намацальне — хочу її!

Коли ж йдеться про свою стать, чоловічу, то дотик збуджує частки свідомости, досі не задіяної, бо ж головний контакт твориться поза межами тіла, навіть якщо воно якоюсь мірою задіяне і кличе кудись. Це, я маю на увазі поважний рівень, довго ще може бути лиш знаком до вищого спілкування, фоном, базою, аби знайти щось більше...

Але це вже тепер я так міркую.

Я пішов до війська після інституту — на два роки, але мені пощастило — змінились закони, і я несподівано дістав звільнення і приїхав додому — ми ж мали окрему квартиру, маленьку дитину, обоє після університету, молоді фахівці, ну, батьки нам допомогли тоді. Отак з'явилась маленька чепурна двокімнатна квартирка на Березняках.

Я приїхав щасливий. Готував сюрприз коханій дружині. Відчиняю двері тихенько, заходжу і бачу, як мою дружину старанно трахає якась волохата чоловіча срака.

На цьому моє кохання до жінок закінчилось. Було мені тоді двадцять п'ять років. За двадцять п'ять я надбав дещо інше, але й воно дало мені програш. Але тут було диво, тут був сенс того, що я малюю усі ці роки, нехай хтось відчуває щось інакше. Я, можна сказати, щасливий, що відчував таке. Нехай мене зрадили, відкинули, забули. Це інше. Але сьогодні я малюю те своє відчуття, те, що було небесним, неземним, неможливим до пояснення.

Я вже казав тобі не раз — мене майже паралізували з першого погляду його очі, коли мати його привела, аби він вчився у мене малювати. Знаєш історію з його родиною? Отож, я скажу, що раніше ні його, ні його батьків не помічав. Жили ми поряд, сусідів я більш-менш знав. Може, я ніколи не приглядався до дітей, до підлітків. А може, за тих кілька літніх місяців, поки він був десь у Луцьку, в її батьків, він розквітнув, знаєш, як квітка. Пуп'янок нездалий, його не видно, та одного разу

розкривається, і той початок — найпрекрасніший стан квітки. І людини.

Я показував йому все, що міг, вкладав в його зграбні й точні руки свою душу, і бачив, як оживає і його душа. Тобі важко це зрозуміти! Уяви собі, що ти вчиш говорити німого, і він починає раптом говорити, поволі, потроху, але відтоді дивиться на тебе, як на диво, як на Боже пришествя, як на рятунок в бурі життєвій, як на якір...

Між нашими поглядами снували іскри, летіла електрика. Коли він пішов додому тоді після першого уроку, а я не міг заснути, я метався по квартирі, обзиваючи себе старим дурнем, ідіотом, збоченцем і негідником, але з тої миті, як він пішов, я вже чекав наступного разу, коли він прийде на урок.

Вдома в нього й далі було негаразд, атмосфера була напруженою, і він тікав до мене. Потім приходив вже щодня, вже не на урок, а просто вертаючись зі школи, спершу до мене, а потім додому.

Бувало, я відчував, що він наближається до ліфта, а він саме виходив, здивовано зиркаючи, чому я тут, я чув, намагаючись збагнути, що він іде сюди.

Знаю, я виглядаю зараз смішно, навіть може жалюгідно, після того, що сталося.

Але я не шкодую. І років в'язниці не шкодую, ні за чим не шкодую. Бо була мить, коли я знав, що доведеться колись заплатити за нього, і дуже дорого. І я сказав собі — заплачу. І заплатив. Але того було мало. Три роки таборів було замало. Я тепер знову два роки мучусь, покинутий дорослим молодим чоловіком, у якого своє приватне життя. Все нормально, тільки мені вже багато років, моє життя вже ніколи не буде нормальним і мені тому важко дивитися в минуле...

Але я щаслива людина, я дуже щасливий, що це було, ось що я тобі скажу!

Це вже був новий оберт, досі Віталій тільки скаржився на те, що не хоче жити, що життя нудне, і якби не праця, він би вже не жив і таке інше.

Це до мене прийшло сьогодні! Хіба зараз я малював би так, якби не він? Хіба те, що я пережив, не влилося в мої полотна? А "Падіння Ікара" — що це? А "Лет за обрій", а "Кентавр" і все решта — це ж усе воно, це моє життя і є.

Якби я був спокійний і щасливий, хіба б я зміг написати це?

Але послухай — чи ти уявляєш, що таке любити в людині кожную її клітинку, розріз очей, зморшку на лобі, обрис вуст, якусь вавку на коліні чи мозоль, або як це — сприймати кожен її запах ближче, ніж свій, вдихати його, як частину тієї людини.

Якщо любиш, то відразливий запах зумієш в собі перетворити на позитивний, шукаєш шляху до цього запаху, і через нього до суті особистості, до її суті позасвідомої, потойбічної, неznаної і самій тій людині, до якої тебе так вабить.

Вдихати її подих, її випари, її піт, любити те, що вона любить, без зусилля, а несподівано і легко вливатись в її смак, в її настрій, в її поступ і рух — у все геть! Бо це тотожне, це дзеркальне відбиття тебе самого, тільки молодшого, недосвідченого, невмілого, але це ти сам з собою, ти любиш його, і себе в ньому і його в собі.

Розумієш, де різниця. Ти любиш, знаючи, розуміючи кожен рух, сприймаючи усе, бо це істота, яка зіткана з іншого матеріалу, але в подібний до тебе спосіб...

Її легко любити і просто, падаєш у прірву. Щоправда, у прірви є дно, але тоді ти

цього не знаєш!

Скажи, тобі хотілося коли-небудь у житті випрати комусь брудні шкарпетки? А труси? Бачиш, як ти кривишся! Отже тебе разить інтим іншої людини, чи не так?

Те нижнє, оте, що на самому споді, хто має право про тебе знати, кому можеш довірити, перед ким розкритись, скажи?

Я знав — відповіді не треба, попри те знав, що її просто в більшості випадків нема. Він говорить до мене і до себе, й оживає в ці хвилини, і це головне.

— Андрію, ти ж знаєш, не все було в ці роки у нас аж так просто й ідилічно. Відколи я проміняв свою квартиру, доплативши, на трьохкімнатну на Русанівці, ми мали свою площу. Ми жили удвох кілька років так, що я гадаю, це були найщасливіші роки мого життя. Зараз думаю, скільки часу тривало це. Десь із три роки щонайменше.

Стан внутрішньої свободи, Андрію, стан рівноваги, спокою, відчуття життя вповні. Чи ти знаєш, що це?

Ані хмаринки на сонячному небі, уявляєш? Скільки часу я був щасливий!

Врешті надихались, здавалось, так має бути завжди.

Але інша людина — це щастя, коли вона з тобою і прагне тебе над усе. І це жах, провалля, темінь, коли в ній починає пробуджуватись перехрещення її генів, потреба біологічного самоствердження, соціального усталення себе. Тоді контрапункт, який дає кохання, раптом зникає і починається будень.

Як важко зрозуміти іншого! Як би не намагався, не спроможний зайти в його шкіру, в його буття, в його потреби, в його особисті зв'язки із світом довкіл.

Все й далі було ще довго гаразд.

Олег вступив до художнього інституту. У нього появились нові друзі, студентські компанії, вечірки, інші настрої. Хіба я міг йому хоч якось ставати на заваді?

Я не мусив, я розумів, але ж!

Він повинен був у своєму юнацькому колі утверджувати себе, бути в певному сенсі, як всі.

І тут був початок.

Я на той час набув майстерню, ти її добре знаєш. Місце чудове. На горішньому поверсі в будинку біля метро "Арсенал".

Який звідти вигляд на Київ, на Дніпро!

Час від часу Олег, загулявши пізно у своїй компанії, йшов ночувати туди.

Кожного разу, коли він не повертався додому ночувати, я переймався. Я завжди чекав його. Допізна, до глибокої ночі я чекав. Але подеколи він поночі телефонував й казав, що змучився, додому далеко, краще піде до майстерні, бо рано і так на заняття.

Звісно, я казав, як ти хочеш. Але голос у мене був не той, і він це знав, і я знав. Однак додому він не приходив.

Одного разу я збагнув, що він ночує там з якоюсь дівчиною. Це не було чимось надзвичайним. Я й сам усі ці роки не цурався жінок. У нас все було обумовлено. Я навіть підтримував його пригоди з дівчатами, аж ніяк не бажаючи заткати йому виднокіл життя тільки собою.

Але я завжди прагнув, аби він після всього повертався до мене. Поночі, будь-коли, після жіночих пристрастей, я прагнув, — розумію, що може надто, але це правда, — пересвідчитись, що він мій. А не чийсь іще.

А коли вже він на цілу ніч лишається з кимось! Спить з кимось поруч, попри любовні ігри, це для мене означало щось інше.

Зрозумій, це не були ревності фізичного плану, а лише страх. Так, мій страх, що хтось йому стане миліший за мене, і я його втрачу.

Як я не намагався, однак робив багато помилок.

Якось ми поїхали у Крим. Я дістав путівку на двох. І ми чудово провели два тижні: малювали, пляжились, плавали. Я й зараз згадую отих два перших тижні в Криму як велике свято.

А тоді приїхав син одного з моїх приятелів художників з Абхазії, Олегів одноліток. І вони подалися на якісь танці до сусіднього санаторію.

Олег вернувся пізно поночі, захоплений якимись дівчатами, які там зустрілись, і тим, що хтось там йому робив якісь пропозиції.

І я, дурний від ревності, бо сидів цілий вечір уперше сам, ображений, влаштував йому сцену, що ми приїхали удвох, що я сам не хочу бути, поки він там шукатиме собі амурні пригоди, і таке інше.

Одне слово, погано.

Олег опирався, хоч на пошуки нової дівчини знову не подався. Але гармонії, яка існувала перед тим, у нас вже не було. Решту часу ми провели непогано також, але вже не так.

Виникали й інші проблеми, але це був якийсь перехідний час. Мені не вдалось його усвідомити і впокорити.

Врешті усе це вибухнуло пізніше в Парижі.

Ось зараз, Андрію, ти мене розумієш, ти чуєш мене, і співчуваєш мені. Але ж ти розумом мене сприймаєш, тобто позірно, але хіба ти поділяєш мої настрої і почуття?

А коли це найближча тобі людина, на якій тобі світ клином зійшовся, і ти раптом бачиш, що не дотикається оте найважливіше всередині, хоч було ж, зовсім недавно було, дотикалось. І раптом щілина, яка загрожує стати прірвою.

Я десь прочитав, що в Індії також розвився фемінізм. І одним з їхніх постулатів є те, що шлюб не можна укладати з кохання.

Бо це стан хворобливий, він минає, і тому люди, що кохали одне одного, з часом розлучаються. Бо кохання — скороминуче, а діти, що народжуються, відтак страждають.

Шлюб — справа логічна і аргументована соціальними умовами. Кохання може бути обік, народжуватись, зникати, незалежно від шлюбу, а от діти, спільне ведення життя, то вже щось інше.

Я зараз не про шлюб і дітей. А про почуття. Чому вони міняються, чому зникають? У мене ж ніколи ніщо не змінюється!

Але люди різні, почуття також різні, і, як переказував мій покійний тато, — чужа

душа темінь.

А насправді, коли мій батько був ще хлопчиком і вчився у школі, і російської мови добре не знав, то в диктанті з російської мови замість "чужа душа — потьомки", написав "чужа душа — Потьомкін".

Я дивився на оживлого від коньяку і спогадів Віталія, ніби враз молодшого, сповненого пристрасти і сили, отого, який вийшов із зони і сказав, що щасливішої за нього людини на землі немає.

Бо зустрів його по виході із зони Олег.

І я, який був на той час до певної міри вже їхнім приятелем і в чомусь спільником.

Я колись заїкнувся Віталієві, що в них немає майбутнього, що Олегові — вісімнадцять, а коли буде двадцять п'ять, тридцять, що він буде робити, адже він не прожив своє життя.

— Він буде жити, як захоче, — казав Віталій, — все буде так, як він захоче. Він має усе пройти, усе пізнати і сам вибрати ту чи іншу лінію. Але як би не сталося, що би він не вибирав, навіть одружений, з родиною, він буде в душі зі мною. Ми будемо разом. Ніщо нас не розлучить, ми так багато пережили, що тепер ніщо нас не розлучить, тільки смерть.

Зараз Олег жив у Парижі у своєї нерозписаної дружини, власниці художнього салону, напівукраїнки, напівфранцузької, старшої за нього на двадцять років. Але він, як художник, вже мав успіх у Парижі, його помітили, йому світила кар'єра молодого приїжджого модного митця, а що його пані була дещо старша за нього — не грало, очевидно, в цю пору важливої ролі.

Він жив уже в Парижі два роки. Час від часу навідувався до Києва, модно вбраний, елегантний красень.

Він і далі жив у Віталія, коли бував у Києві. Я в таких випадках не раз зустрічався, випивав з ними. Але все було важко, болісно, напружено. Бо щось у них втратилось, відійшло, залишилось у Парижі. Олега там чекало інше життя.

Я дивувався, чому його картини мають успіх у Парижі. Адже він, поза всіма сумнівами, був менш талановитий, ніж Віталій. Більше того, його гарне обличчя звичайніло, очі його, великі, сірі, вабливі, як океан, здавались зараз і кольору ніби іншого, і якимось посірів він, хоч той, хто його не знав раніше, ніколи б так не сказав. Навпаки, він змужнів, був свіжий і чистий, тобто справляв враження такого випеченого, добре пахнучого, я хотів сказати, жевжика, і зупинився. Ні, Олег не був жевжиком. Він був зомбі, він просто втратив себе і жив у чужому світі, в чужих ідеях, емоціях і пристрастях, він не володів ситуацією, не володів собою, він ніби говорив чужою мовою, хоч говорив по-українськи.

Той хлопець, з яким я запізнався в колонії, був блискучий і сильний юнак, а цей був елегантний, але виїдений зсередини, молодий чоловік. Я подумав — як людина, яку точить хвороба, а вона про цю хворобу й не знає.

Що переживав, бачачи його таким, Віталій, важко собі уявити. Він почав палити і палив на той час близько двох пачок цигарок у день, страшно схуд, посивів, очі запали.

Він дуже багато працював. Приїзди Олега — раз на три-чотири місяці були для нього і радістю, і болем. Коли Олег від'їжджав, Віталій знову хапався за цигарки й випивку. І за роботу.

Здавалося, за два роки можна було вже звикнути.

— Щастя ніколи не буває вічним. Як сонячний день, як гарна частина розмови, як нині, як подих вітру у спеку, як поцілунок, як акт врешті, як творчість, як усе! Все має кінець, а ми хочемо, щоби воно було вічним! Добре, що взагалі щось таке існує, що ти знаєш, що живий, що страждаєш, любиш, вмираєш через образи і невтолені пристрасті, і народжуєшся знову в праці, в творчості, у новому піднесенні до вищої ідеї, до нескінченного вищого розуму, до вищої душі.

Віталія почало заносити.

Я спробував було закінчити розмову.

— Зачекай, ще трішки. Коли любиш того, хто твоєї статі, ти не любиш в ньому тіло, розумієш, в тобі немає первісного інстинкту запліднення, продовження роду, тобою не володіє примітивна природа, ти шукаєш духовного єднання...

— А потім тебе зраджують у твоєму єднанні і тікають із якоюсь старою бабою, і гівна воно варте, отаке єднання, врешті решт!

Я вже розлютився на його ідилії і почав заперечувати. Але Віталій вже не дуже зважав на мої заперечення.

— Я думав якось, що мене диявол пойняв, і що це бісівське на мене впало, це випробування життя — кохання, в'язниця, знову щастя, знову біда... А потім я зрозумів — ні, це випробування справді тільки моєї душі, моєї творчої сили і моєї любови, моєї спроможности до любови, яка є вищою — над собою, над тілом, над пристрастю, над ствердженням, просто любови. Як до Бога, як до найвищого з найвищих... Я переміг тільки зараз, але я переміг. Минуло одинадцять років. Ще рік тому я гадав, що програв своє життя. Ні, я виграв його. Бо, перейшовши всі випробування, навіть найгірше: відхід і розлуку — назавжди, все ж лишився зі своїм почуттям, сам зі своєю вірою, як поганин, чи як першохристиянин. Але ж саме це живило і живить мене. І нехай усе минуло, але я вірю в нього. А те, що було, яка різниця... Ми віримо в Христа, все було давно, чому я не повинен вірити в свою зірку...

Ти бачив коли-небудь на півдні зоряне небо? Напевне. Отож, уяви собі, що ти раптом стаєш частинкою цього неба, летиш у щасливому пізнанні нескінченности всесвіту, глибинних таїн життя, космічної енергії — ось що таке кращі хвилини любови. Я не хочу сказати, що він такий особливий, просто у нас співпало. Певне, на той час, на якийсь період, ось на цих дев'ять років! Нехай так, але ж тоді це сталося, як зумисно. Так не буває, з іншими, здається мені, коли люди дивляться один на одного. І за цей погляд я готовий вмерти зараз, за цю незмірну чистоту і віру, за те, що, заглиблюючись в ці очі, дістаєш назад те, про що може лиш мріяти найщасливіший із коханців.

Уяви собі мій найперший дотик, рука на плечі, обійми, ну і поступово далі, в якому здавалося, вічність. Я прожив з ним тисячу років. Я маю бути найщасливішою на світі людиною, бо вже прожив стільки, скільки інший, проживши сотню літ, не спізнає. А

мені не так давно перейшло лиш за п'ятдесят.

Відтак я зрозумів, що ще житиму, що ще не вечір, і не важить, що з ним, де він і з ким, і де я, і з ким. Це було, розумієш, це було! Я жив! Я був, я мав, ми були, ми мали! Колись і він збагне, колись це прийде до нього неодмінно, може, коли мене вже не буде на світі, може, раніше, неважливо. Тільки не думай, що він ординарний, що це моя вигадка, що я створив собі в уяві образ того, кого нема насправді. Ні, Олег є, в ньому є особистість, вона зараз заснула. Але вона прокинеться, колись прокинеться. Ти молодший, ще встигнеш побачити...

— Що за апокаліптичний настрій, Віталію, що це ти знову? А твоя Марина? Що ти вже нічого з нею не маєш? А я врешті, і всі твої друзі і шанувальники?

— Та ні, я хочу жити! Я зараз хочу жити, я ще буду малювати, творити, любити, я хочу жити! Тільки я тобі хотів сказати, що я збагнув, що зі мною було — це випробування життя, це карма. Я повинен перейти межу, вернутися в себе, жити собою, тоді те, набуते, засвітиться в мені, як ліхтар-дороговказ серед буремної ночі. Вже почало світитись, я вже бачу...

Тільки, старий, чи можеш ти уповні зрозуміти, що таке дотик до істоти, яку обожнюєш. Простий дотик долоні, і все твоє єство кричить і палає від щастя, по тілу мчить шалений електричний струм, ти весь не в собі, а водночас довкола все починає рухатись ніби в страшенно уповільненому ритмі, і його голова схиляється тобі на плече, і ви обоє ніби чомно дивитесь в екран телевізора, але, здається, сиділи б так завжди, вічність, тисячу років. Фільм закінчується, ти навіть не знаєш, як він називається, ти не хочеш забирати руку з плеча, а він голову з твоїх грудей, і ви сидите ще мить, і ще; стає незручно, треба щось робити, якимось діяти, і ти проводиш рукою по його волоссю, і тобі хочеться плакати від щастя, від того, що він радіє твоєму дотикові, що він чекає його також, що він прагне його...

Кожен день, кожна мить можу тобі описати, кожную деталь, вмирати буду — не забуду, бо це моє, старий, я це виграв у житті, а реальність — то не важливо. Я малюю не реальність, я малюю сон, я малюю те, чим живу, отже, я малюю своє кохання, найбільше в світі, найкраще і найвище, а все решта — реальне, земне — мене не цікавить...

Якось Віталій прийшов до мене в зовсім несподіваному гуморі. Зателефонував перед тим, попередив, що на коротко. Відмовився від кави, видно було, що трохи хвилюється.

— Упродовж кількох останніх років час від часу я записував свої думки, і оце узявся вчора за того зошита, почав, і не зміг далі читати. Ще доволі боляче. Особливо, коли бачиш, що писав усе правильно, а жив і далі неправильно.

Одне слово, я вирішив віддати цього зошита тобі. Ти письменник, напевне, тобі згодиться. А про мене і всю нашу з Олегом історію ти знаєш тепер дуже багато, бо, щоби відчувати те, що відчував і що досягнув я, треба бути бодай на моєму місці, якщо не просто мною.

Коротше кажучи — ось маєш!

Зошит, а скорше, щось на зразок щоденника у цупкій брунатній обкладинці, був грубеньким, але записів у ньому було відносно небагато.

Я подякував, і щойно Віталій вийшов, почав переглядати його записи.

Врешті вони, можливо, і підштовхнули мене записати історію Віталія і його молодшого друга.

Записи Віталія

Як це — бути кимось іншим. Увійти в його тіло, обличчя, шкіру, його інтим, його одяг. Як він усе це відчуває. Стати на мить кимось іншим, а не собою. Містер Джекіл і Містер Гайд втрапили в душі одне одного в романі Стівенсона. Але ж вони цього не прагнули. Це їм перешкоджало жити нормально. А коли ти любиш когось, навіть ні, просто хтось тобі подобається. Уявити собі мить, як він одягається, якою виглядає для нього шкарпетка, власна нога, власне тіло, усе геть, його ставлення до батьків, до приятелів, до своїх задоволень і радощів... Це надзвичайно манливо.

Може, тому ти закохався, бо це було найбільше з можливих наближень до іншої людини, паралельне. Не протиставлення, а саме паралельне наближення до іншого, а відтак — до себе.

Підліток, доки змужніє, перебуває на нічийній землі. Планета, на якій він живе, ще не знає пристрастей дорослого. Незнання — "табула rasa" — відкритість світові, невпевненість — світить чистотою. Незнання виблискує можливістю справжньої глибини душі.

"Кожен вбиває те, що любить". Може, чиєсь надто велике кохання справді вбиває в об'єктові кохання спроможність віддати назад. Забагато певної енергії йде на ту, другу особистість і вона втомлюється від цього і прагне волі, а відтак — тікає від того, хто її найбільше любить.

Чи можна переконувати землетрус? Чи можна навчити когось високим емоціям, шляхетної віри в кохання і коханого, потребі берегти почуття і в собі, і насамперед в іншому. Як квітку.

Якщо над усім домінує смерть, кінець людського життя, то, може, й логічно, що все колись руйнується, що все приходить до кінця. І якщо усвідомиш тимчасовість і перехідність людського буття, то щастям видадуться хвилини і повного спокою і екстазу, бо все решта — норма, будень — шлях до кінця. Хочеться більше свята. Свято — єдине і найбільше — у повноті кохання. І ще у творчості, що так само близьке до переживання повноти життя.

Саме і тільки в ці миті я існую насправді.

Гинуть книги, вмирають невизнаними генії, з часом загасає шляхетність думки, зникає краса підлітка і виступає банальний будень, з простими, так званими природними запитам, за якими той самий кінець, що й за всіма іншими. Тільки без вершин. Просто життя хробака, або корови, чи гуски. Був і нема. Ніби й не жив спершу.

Спершу втрачається віра у вічність — з дитинством — потім втрачається віра в стабільність. З'ясовується, що нема нічого постійного, все плинне і кінечне. Потім втрачається віра в людину. З'ясовується, що вона, по суті своїй, незрозуміла, невимірна,

неосягненна і недосягальна в своїй самоті.

Тоді постає питання — навіщо все?

Пронизливо щемлива безпорадність у відвертості підлітка, світ якого ще дуже обмежений — малюнки, музика, пару книг — прості, примітивні ще речі.

Оця простота і безпорадність, ледь відсторонися, страшить, бо відвертість накладає обов'язок, лякає. Якщо це все, що є в цій людині, то що тут любити?

Тому багато людей не розуміє, як можна любити зовсім молодих, і за що. Бо ті, хто не розуміє, легко бачать дно молоді людини, її приземленість, простоту і нецікавість.

Уява закоханого додає їй того, що дорослий хотів би вбачати за рисами юності.

Така уява не просто небезпечна, загрозлива.

Та коли любиш, то водночас той, простий світ стає важливим і цікавим, геть усе набуває не меншої цінності, як для юнака, навіть вищої і цей перекис витворює потім у дорослого комплекси, ревності і абсурдну неможливість з боку юної особи віддати те, чого просять чи хочуть.

Бо його просто нема!

Врешті усі взаємини переходять випробування. Щось стається, і в результаті переважає та чи інша емоція.

Хтось зраджує чи щось викликає ревності.

Розвал починається з дрібного незадоволення, раптового, без приводу, з якоїсь нелогічної дії всупереч, із загальної поведінки. В якій починає домінувати підсвідоме бажання вивільнитись з обіймів, не втрачаючи однак залежності від себе того, хто любить.

Саме певність в іншому дозволяє і навіть провокує доводити до краю усе, випробовувати, ставити питання руба. Тут народжується відчуття певності, відчуття власної сили. Самоствердження за рахунок гейби вбивства чогось, якщо не когось.

Якщо хтось вслухається в іншу музику, дай йому послухати, відпусти, і якщо твоя сильніша чи краща, то він повернеться, а якщо ні — то ніколи й так нічого не буде.

Доля все одно приведе туди, куди має привести. Будеш опиратися, поволочить за собою, але однаково туди ж.

Ентропія, закономірний хід подій, підпорядкованість усього вищому розподілу енергії, енергетичних взаємодій.

Що таке життя? Де незнищенність Духу? Де коріниться духовість? І чи має взагалі сенс поняття Кохання, єднання з іншою людиною більше, ніж миттєві екстатичні відчуття. Не лише тілесні, але й духові?

Зупинися, мить, бо ти прекрасна!

Все — лише миттєвості. І коли зникає усе, то на голому тлі особистості виявляється, як засніжене поле в сонячний день, холодна ясність, чистота холодної краси. Краса, як мета, як Досконалість Ідеї, як шлях до Потойбічного холодного світу, в якому раптом знаходиш стежку до Себе.

Бо ж про себе ти давно забув, шукаючи Себе в Іншому, у різновидах іншости, у всьому, що є не ти.

І це головна помилка.

Але розумієш її тільки за межами Болю.

І за межами Кохання.

Непропорційність — найбільший гріх перед собою. Надвіддання енергетичне, небачення сенсу докільля. Сенс почуття гіперболізований. Саме через надмір кожен вбиває те, що любить. Хочеться володіти тим, кого любиш. І тут зароджується миттевість наступного вбивства ідеї Кохання. Колись може визріти.

Гарні люди не рухають поступ мистецтва, поступ науки. Вони надаються для декоративності, і якщо не здегенеруються вже в юності, то — для виробництва нащадків.

Негарні, звичайні люди, обростають бородами, як Леонардо да Вінчі, і рухають світом, бо їхні комплекси змушують збудитися в них ту частині головного мозку, яка у пересічної маси не працює.

Отож Леонардо, що явився світові в образі Мони Лізи, мав оту загадкову посмішку, що її надав і "Вакхові" й "Іванові Хрестителю", і вона означала Його Знання.

Хлопці, в яких він закохувався, були лиш квітками, за якими не визрівав овоч, бо вони були пустоцвітами. Хіба що за винятком останнього його учня Мельці. Цього він любив не дарма. Пустоцвітіння в людях існує значно частіше, ніж у природі. Забагато людей.

Але ж Леонардо — один з найбільших геніїв людства.

Ще були Мікельанджело, Караваджо, Ель Греко й багато інших геніїв з тими самими комплексами.

З чого народилась ідея незавершеної краси у Мікельанджело? Може, досконалість краси підлітка чи юнака є, з іншого боку, незавершеною красою його особистості. Поза Томазо скількома захоплювався Мікельанджело. А Шекспір, а Байрон, а Гарсія Лорка...

В одному із своїх романів американець Уільям Берроуз пише, що його герой належить до приречених пожиттєво захоплюватися красою хлопців і відтак носити тягар страху, що відкрившись комусь, зустріне в його очах відразу до себе і жах більший, аніж коли б зізнався у страшному злочині. Традиція переважно сильніша за клич душі. Емоційна беззахисність небезпечна для життя. І якщо треба знищити когось такого, то це — найпростіший шлях. Літньому Параджанову підставили хлопця, красі якого він не зміг опиратися. А потім суд, ув'язнення, соціальна смерть, за якою незабарі прийшла й фізична.

Що є за митцем? Що є за мною? Хто є за мною? А хто є за ним?

Через сто років нас усіх не буде на цій землі! І мене, і його, і всіх наших друзів та близьких. Чи лишиться, і як лишиться те, що ми зробили?

Хтось це побачить!

А зараз — яка кому справа до того, кого я люблю і хто любить мене? Чи не любить.

За питаннями відкривається провалля, дорога в ніщо, в нікуди, втрачається сенс нервувань і переживань.

Життя таке коротке!

Так багато хочеться встигнути, а вже загукала перша варта на дорозі у Ніщо — начувайся, менше половини попереду!

Коли гукне друга — відгукнеться вже всередині втомою організму, а коли третя — то вже при брамі.

Як от зараз лежить паралізований Мікельанджело Антоніоні, світової слави кінорежисер. "Професія репортер" — це ж його фільм, у який я був просто закоханий. Там якраз про сутність і водночас марність усього нашого буття. Що зараз хворому Антоніоні оця наша марнота марнот!

Набридла так звана цивілізація, набридли упорядковані, усталені європейські закордони! А у нас так старанно починають у них гратися. Як діти, що вдають дорослих. Хочеться на волю — в пампаси, в Катманду, на Таймир, в джунглі, в тайгу, в Сахару!

Боже мій, я хочу всього, я ще так багато можу, аби лиш мати спокій, аби лиш, як міфічний Антей торкнутися землі! І я все зможу, я переверну землю, дайте мені лиш крапку опертя.

Це для мене він. Ні, це був він!

А зараз я маю знайти крапку опертя лише в собі, лише і тільки в собі. І я таки знаду її, здається, я таки можу.

Але як боляче розлучатися з міфом, який створив собі сам!

Ганімед ніколи не виріс, назавжди лишився підлітком, тому й лишився при Зевсові назавжди.

Я не Зевс, а він виріс, і його вкрали, як украли колись німфи юного Піласа, коханця Геркулеса. Пішов красень-юнак набирати води у джерелі. Чому саме в цьому джерелі на острові Ео, де зупинились арґонавти, жили Німфи? Чому саме туди прийшов Пілас і вони, зачарувавшись юнаком, заворожили його і забрали до себе. Може, тому, що прийшов його час йти до жіночої ласки від чоловічої? А може, тому, що волею богів Геркулес, що зібрався в похід з арґонавтами, мав полишити їх, довго і марно шукаючи Піласа на острові, і врешті податися творити уславлені свої дванадцять подвигів?

Відтак, кожен з них мав свій шлях!

А що було рушійною силою Геркулеса в його подвигах? Чи не непогамована туга за Піласом, чи не брак коханого, якого він виплекав з дитинства?

Чи я не краще творю зараз з болю і розпуки?

Може, так мало бути, аби щось рухало мною, аби я не замикався закохано утупившись в плече коханого, і вже не бачачи нічого і нікого довкола, і нічого не бажаючи?

Наркотик? Може, й так!

Але за його межами ота сонячна снігова пустеля, яка жахає мене холодом, але я вже йду до неї, йду!

Може, там, у ній вдасться сягнути Краси Досконалости у тому, що я роблю, щоб зустрітись із своїм правдивим "я"!

Геркулес сягнув своїми подвигами світової слави, а Пілас щез у глибині джерела,

піддавшись чарам німф, і ніхто ніколи більше про нього нічого не чув.

Що буде з ним?

Чи він теж щезає назавжди у глибинах світу добробуту і простих задовolenь?

Міфологія дає багато відповідей на питання про людське життя. Але не на всі, і не на кожне. Бо усяке може трапитись.

Але його немає зі мною. Його просто немає.

А я тримаю перед собою чисте полотно, де хочу, ні, мушу про все сказати!

Мушу!

Віталій не з'являвся у мене досить довго, і я сам зателефонував йому, коли раптом, за наших химерних нинішніх умов появилась у мене можливість видати невеличку книжку. Чому не попросити його про оформлення. Адже він таки зробить найкраще і саме те, чого я прагну.

Він радо погодився, і ми домовились про зустріч. Ольга якраз поїхала до Львова у своїх телевізійних справах, і Віталій прийшов навдивовиж доволі рано, десь одразу по сьомій.

Він стояв у дверях і широко усміхався, мить ще не заходячи, і я здивувався виразові його обличчя, якого віддавна у нього не бачив. Він справді дуже змінився.

Вже потім я намагався з'ясувати собі, що ж в ньому змінилось, і лише в ході розмови збагнув — з нього линував зараз спокій, інший, внутрішній спокій, навіть трохи якийсь моторошний, бо ніби не мав відношення до нашого буденного життя, до сьогоднішнього дня, до минулого і майбутнього.

Щось у цьому спокоеві нагадувало людину вже роковану на смерть, що змирилась із своїм відходом з реальності життя, а може, точніше, ченця, який спізнав єдність духу і матерії, а може, буддівського послідовника, що зустрів Будду.

Окреслити стан людської душі важко, особливо, коли тобі він не досягальний по суті, отож я збагнув, що Віталій перебував у якомусь іншому вимірі, і після недовгої розмови про мою книжку і що й як я хотів би бачити у її оформленні, ми замовкли на мить. Здивувавшись, що Віталій не починає сам своєї улюбленої теми, я врешті спитав його сам.

— Ти якийсь інший, я тебе не пізнаю, Віталію. Що у тебе сталося?

Він знову широко усміхнувся, саме отак, як тоді, коли стояв на порозі моєї квартири, і я ще раз відзначив в ньому цей моторошний буддистський спокій.

— Я вільний, Андрію, розумієш, я досяг волі у сприйманні себе і світу. Нічого особливо в мені не змінилося. І якщо ти гадаєш, що я змінив своє ставлення до Олега, якого давно зі мною нема, то теж ні. Тільки опісля всіх своїх кількарічних страждань, назву це таким банальним словом, але десь воно таки правда, я дійшов крапки, з якої раптом побачив себе і все, що зі мною діялось, ніби з вершини гори.

Пояснити усе важко, але треба, мабуть, дійти до такого стану, коли дрібниці вивищуються до стану космічного, а великі речі займають їхнє справжнє місце у, сказати б, космічній системі духу і живої матерії.

Мені стало трохи не по собі, я навіть пошкодував, що немає Ольги, бо Віталія часом

заносило задалеко, а присутність Ольги його завжди стримувала від надто розлогих філософствувань.

Він ніби помітив моє занепокоєння.

— Та не бійся, не буду я тебе мучити задовго. Ти сам спитав, тому я намагаюсь розповісти...

Тепер ніяково стало мені.

— Та ні, продовжуй, говори, мені все ж цікаво знати, і про тебе, та й про те, що ти говориш. Хоч це для мене ніби вища математика, а я все ж філолог.

— Немає тут вищої математики. Все і складно, і просто водночас. Просто до біди, до внутрішньої катастрофи слід ставитись, як до випробовування, яке тобі посиляє доля чи вища сила чи карма, як зараз модно говорити, чи просто ти зі своїм духом прийшов у цей світ, бо заслужив на спробу вивищити свій дух над буднем, піднятися ним у іший вимір...

Ні, це заскладно! Але слухай, ось з іншого боку!

Що таке любов, як не потреба в іншому, як не відчуття браку чогось в собі, потреба заповнити внутрішню недостачу іншою енергією, іншою особистістю.

Якщо звичайний, традиційний зв'язок між чоловіком і жінкою будується передусім на природному інстинкті розмноження, і це природа поставила тяжіння самця до самки в основу усіх видів живої матерії, то вивищитися над цим і чоловікові, і жінці непросто. Тобто, перейти межу буденного тяжіння і вийти у духовий високий зв'язок.

У моєму одруженні цього не сталося, бо я і сам ще не тямив, як і що слід будувати. Ну і, що сталося з моїм подружнім життям, — ти знаєш.

Коли ж ти закохуєшся у людину своєї статі, я підкреслюю, закохуєшся, то висхідним є питання любови, досягання відкритості, ідентифікація з тим, кого любиш, і звільнення, в такий спосіб, від умовностей і зобов'язань, які накладає на тебе зовнішній світ у плані різностатевих стосунків.

Але й тут є схожість.

Бо у вищому ступені любові тобі стає важливим усе, що пов'язане з тією "твоею" людиною.

Дивишся на палець руки і дивуєшся його формі, вибудуванню природою саме такого твору, і воно тобі близьке, рідне, ближче, ніж твоє власне.

Чи, скажімо, волосинки на нозі, їхнє розташування, їхній колір стають також дивом природи, вивищується усе, що має та людина, в якийсь космічний абсолют, який ти любиш і з яким ти зливаєшся в одне ціле. Це вищий момент кохання.

Але й найнебезпечніший. Я це вже тобі говорив.

Бо ти віддаєш усе, усе своє "я" іншому, ти вже не належиш собі, а належиш іншому буттю, ти щасливий зникнути в цій любові. Але ти на межі нещастя, бо зникаєш. І тоді той, кому віддали усе, несподівано не має більше від тебе нічого нового, він наповнений тобою ущерть, раптом хоче простору для власного "я".

А твоє життя перетворюється на систему символів, що геть усі пов'язані з твоїм коханням. Ти починаєш жити життям іншого, його уподобаннями, його інтересами,

його баченням світу. Це як сп'яніння.

Тверезість, однак, приходить жорстка і неочікувано безжалісна.

В якусь мить відносно недавно я раптом осягнув, що мене немає без Олега, що я не живу, а існую в марному очікуванні чогось прийдешнього, чого може ніколи не статися взагалі.

Я знайшов це, коли писав одну з картин, яку ти ще не бачив.

Знаєш, за Прустом — у пошуках втраченого часу — ось що я хотів написати.

Гадаю, вдалося, прийдеш у майстерню, побачиш.

Але за нею я знайшов ось що.

Олег і весь мій зв'язок з ним — це послане мені Богом щастя на творчий стимул, на пошук, на вивищення мого, саме мого "я".

Я мав бути щасливий з усього, що було, але мав би бути щасливий зараз, що це взагалі було.

Уяви собі, яку гаму почуттів усе це викликало в мені, і викликає і зараз.

Він сказав — у нього все минуло і він хоче жити по-новому, по-іншому.

Боліло мені це майже три роки. А зараз ні.

І ніколи я не зраджу свого минулого, ніколи не скажу, що мені усе минуло, бо тоді закреслю все, що було.

Але я переступив межу болю і знецінення себе через втрату людини, яку я люблю, до почуття щастя, що наповнений усім, що мав.

Воля і справжнє почуття — це коли ти не вимагаєш присутності, підпорядкованості іншого тобі, або себе йому, а коли все це існує вже незалежно від тебе. І ти просто щасливий, що є на світі така людина, що ти був з нею щасливий, і що все, що може автоматично, але тебе надихає й досі.

Я сказав би, усе минуле мене надихає зараз більше, ніж відчуття щастя коли ми були разом. Бо тоді я жив реаллю і малював усе, що переживав реально.

А зараз я малюю Час і Кохання, і Пристрасть, і Упокорення її, і перетворення Пристрасти у те найвище, що не є хіттю, а вивищеним духом.

Я зараз гарно живу з Мариною. Вона все знає, все розуміє, у неї своє життя, своя квартира і свої забаганки. Але вона мудра жінка і знайшла в собі те, що найбільше мене до неї прив'язує — розуміння того, що значив і значить для мене у моєму житті Олег, і що я малюю, що я роблю, а отже, що є Я.

Я зітхнув.

— А якби Олег повернувся раптом, що сталося б з Мариною?

— Він не повернеться.

Віталій зітхнув, але не болісно, тільки з легеньким сумом.

— Він не повернеться такий, як був, ніколи, бо такого його вже нема, це інша людина. Те, що було у п'ятнадцять чи у вісімнадцять, та у двадцять в людині — зовсім не те, що є в ній у двадцять сім.

З Мариною ми про все це говорили не раз — вона нікуди не подінеться від мене, а я й сам не хочу, щоби вона кудись відходила.

— Але ж...

— Оце і є те, чого ти не можеш збагнути. Воля моя зараз обіймає і Марину, й Олега, і тебе, і Ольгу, і всіх моїх друзів.

Я живу в іншому вимірі зараз, у світлому вимірі. А жив у темному, після блискучого, яскравого.

У темряві не видно, як і при надто яскравому сонці. А у світлому вимірі все видно — й інших, і самого себе.

Мій батько був сільським учителем, директором школи. І уяви собі, кожен тиждень свого життя, коли дозволяла пора року, садив дерево уздовж дороги, що веде до районного центру. Від нашого села до Ковеля недалеко, десь із двадцять кілометрів. Все життя він садив ці дерева. І зараз школа названа його іменем, а ціла дорога висаджена високими деревами. Він устиг дотягти свою алею аж до міста.

Мама вже потім виїхала до Ковеля, коли тато помер.

Але кращого прикладу для свого життя я не маю.

Хтось живе, як метелик, поки стає світла і сонця. Але ж є й інше.

— А ти давно бачив Олега?

— Кілька місяців тому. Він приїжджав на тиждень.

— Який він?

— Не знаю, як описати. Зовсім інший і водночас той самий. Уяви собі, ми бачились, як давні приятелі, навіть не друзі. Так було і в ті рази, коли я приїжджав до нього в Париж. Дещо навіть важче. Хоч я і жив в готелі, і ми часто бачились, але... На ньому тяжіє почуття провини, і він ніби й хоче мене бачити і водночас уникає. Мені було важко, поки він був тут, і коли поїхав назад першого дня. А потім я узявся за роботу і невдовзі мене поійняло оце осяяння — і я відчув, що прийшов спокій.

— Ти змирився, що його нема і не буде з тобою.

— Та ні, я не змирився з цим і не змирюся до самої смерті. Я просто перейшов у інший вимір.

Я хотів би, аби він був тут, але я не вимагаю його, я радію, що він був, може ще бути. Але може не бути. Це його вибір, його право, його життя. Однак усе було, і я врешті наповнився тим, що було насправді, і тепер я піднісся духово вище завдяки минулому...

— Отже, ти хочеш сказати, що це добре, що він відійшов від тебе?

— Це не є добре чи недобре. Це важко. Але це закономірно в розвитку всіх подій. І вже відтак це добре, і тепер це теж стимулює мою творчість, а не руйнує її, як раніше.

Я малюю тепер те, що є сутністю буття, розумієш, я збагнув Істину, яка була за межами мого сприйняття довгий час. Істину, яка, певне, прийнятна чи неприйнятна частині людей, але я її осягнув. Я назвав її — блакитне сонце. Так і називається ота моя остання картина. Тут є, звичайно і отой, інший нюанс у слові "блакитне", але він далеко не головний. Блакитне сонце — це щось неможливе для зрозуміння і так манливо прекрасне. Це те, чого ми у глибині душі усі прагнемо дістати і що є скорше напрямком психічного пошуку аніж реальністю. Але на цьому напрямку його часом

можна побачити.

І я його побачив.

А ще я тобі скажу ось що.

Днями мені приснився чудовий сон. Я такого щастя вже не відчував останніх кілька років.

Ми стоїмо в кімнаті з Олегом. Він щойно зайшов. Вечір. Він дивиться на мене і каже:

— Я все зрозумів.

А мене в цей час охоплює якийсь неймовірно глибинний спокій, якесь знання до мене приходить про все, що довкола, а головне — про все те, що він хотів би сказати, але не може, бо бракує слів і це треба довго, дуже довго намагатись пояснити.

І я кажу йому:

— Я все знаю, можеш нічого не говорити.

І він розуміє, що я все знаю, і від цього легко і просто. І він підійшов і обійняв мене, і я відчуваю його дотик, чую його запах, і в стані абсолютного щастя прокидаюсь, і навіть те, що це був сон, мене не розчаровує, я й далі щасливий від цього сну. Бо тепер я вільний, а вільна людина приймає добро, позбавлене оскоми ревнощів чи заздрощів, чи всього того, що отрує найкращі взаємини. Тому я зараз справді щасливий.

Віталій зробив чудові ілюстрації до моєї маленької книжки. Ми ще зустрічались кілька разів, і хоч це вже були короткі зустрічі, завжди приємні й теплі. Він тепер пив зовсім стримано, більше каву. Та й говорив небагато. Все було вже сказано.

"Блакитне сонце" опинилось у центрі уваги на його черговій виставці. Про неї чимало писали у пресі. Але ніхто по суті. Я вирішив створити про Віталія окрему велику статтю, але все відкладав, бо зазвичай саме на друзів у нас не раз бракує часу частіше, аніж на людей менш знайомих.

Але, можливо, ще й тому, що написати про творчість Віталія мені було особливо важко — я ж бо знав так багато, що не тямив, як узятися за перо, з чого почати і на чому зосередитись.

На картині справді було ніби блакитне сяйво, яке розтікалося з крапки, яка при ближчому пригляданні була схожа на людське серце і на обличчя людини водночас.

У променях, що ламались і переплітались, витікаючи з цього сонця, виринали людські постаті й обличчя, звірі, птахи, дивовижні рослини і кристали, за усім цим даленів ніби у тумані на високій горі химерний замок чи палац з високими романтичними шпилями. Уся картина відтворювала ніби якусь іншу реальність. Але до того світу вабило. Це був немов би світ несправджених наших надій і прагнень. Від картини віяло смутком і радістю водночас. На неї таки хотілося дивитися і дивитися. Тут любов до життя і спрага за його справжністю, і віра, і розчарування, і нова надія.

Я спробував занотувати свої враження, аби потім про це написати. Але мені бракувало слів, і я вирішив, коли напишу, показати Віталієві написане. Бо хотілося врешті-решт дістатися його істини, і хоч у приблизному своєму варіанті все ж переповісти її.

Я зібрався на думках, коли написав щось і зателефонував Віталієві у майстерню.

— Алло, я вас слухаю! — відповів вочевидь не Віталіїв голос, і я розгублено попросив Віталія до телефону.

— Його немає зараз, Андрію, — сказав голос. — Це Олег. Ти не пізнав мене?

Тепер я збагнув, чому так розгубився від цього знайомого, але майже забутого чоловічого голосу.

— Олег? — мені забракло слів. — Ти тут? У Віталія?

— Я розумію твоє здивування. Але я тут. Я повернувся. І назавжди!

Я мовчав.

— Не дивуйся. Я кажу правду. Прийде Віталій, зателефонує тобі, домовимось і незабаром побачимось. Ти бачив "Блакитне сонце"?

— Бачив.

— То я його теж побачив, розумієш? Ще там!

Олег мружився під сонячним світлом, хоч у вересні вже його ніби й не було так багато. Але падало воно на нього крізь вікно широко і щиро, і він, немовби засоромившись, таки пересів на інше місце.

Ми сиділи в кав'ярні.

Зараз симпатія моя до нього була, скажімо, звичною. У часи його проживання в Парижі моє ставлення до нього диктувалось і стилем його поведінки і розумінням, що все було ніби й так, але щось не так. А от зараз Олег був цілісний.

— Віталій якраз наполягав, щоби я сам тобі усе розповів. Я, власне, не маю таких, як ви з Віталієм, талантів до розмов. Але спробую коротко.

Отже, якогось дня я захотів на волю. Я захотів бути сам, жити без його дозволу. Я завжди любив його, але раптом я відчув, що тану в його особистості, що багато чого не знаю і не знатиму, якщо лишатимусь тільки з ним, якщо не спробую сам.

От, наприклад, жінки. Я все розумію, я навіть довіряю його теоріям і практиці. Але це були його жінки, його теорія й практика, а не моя.

Ну, скажіть, можна пояснити молодому чоловікові, що є статевий акт з жінкою, доки він не спробує цього сам?

Отже, я не знав, чи повернусь, коли йшов геть, скажу чесно. І йому все пояснив. Він не зрозумів мене. Відтоді мені стало важко з ним бачитись. Мене гнітило відчуття провини. Я не хотів його, я хотів бути вільним.

А в Парижі мене також захотіли в полон, тільки інакший, хоч суть врешті зводилась до того ж. Просто обставини були інші. Ну, і одна справа, коли чоловікові сповняється п'ятдесят років, а друга зовсім, коли жінці.

Одне слово, я їй дуже вдячний за науку, але одного ранку я прокинувся, і запитав себе, що я тут роблю, хто це поруч і взагалі, що зі мною.

І в цю мить мені безтямно захотілось у Київ, до Віталія, туди, де мені було тепло, і світло, і чисто. Там, де є він, світло і чисто, і є істина, сильнішої за яку не буває. Я щасливий, що встиг до нього, поки ще поїзд наш не відбув.

Отже, якщо я мав у житті якесь щастя, то таки воно було тут, у Києві, з Віталієм.

Віталій зателефонував незабаром після нашої розмови з Олегом.

— Пам'ятаєш, сон я тобі розповідав?

— Пам'ятаю.

— Все було геть, як у тому сні. Він приїхав несподівано і зайшов у квартиру, у нього є ключі, я подивився на нього і все зрозумів, можна було нічого не говорити.

— А як же ви будете далі? Ну... ти ж з Мариною, і взагалі...

— Ні моє життя з Мариною, ні одруження Олега, а я гадаю, що він одружиться обов'язково рано чи пізно, нічого не змінить, бо нема на те потреби. Я не повинен мати його біля себе повсякчас. Я знаю, що він є, і що він мене любить, і мені цього досить, бо я його люблю тисячкрат, і з часом осягнув, що зустрічі часто щасливіші, ніж будень.

— А як його дружина може поставитись до цього, ну, до ваших взаємин?

— Захоче, буде любити — навчиться розуміти! Марина ж навчилась. Знаєш, як кажуть, — хочеш любити мене, люби мою собаку. От я і є його собака, а він мій.

З того, що розповів Віталій, а потім Олег, я реконструював такий їхній діалог, який би мав дещо додати до всієї історії.

— Давно, на самому початку, ще до наших бід, ми дивились якийсь фільм по телевізору. Моя рука лежала в тебе на плечі. Ти пригорнувся до мене, я почував твоє тепло, мені здавалось, навіть більше, твою душу. Я вже ледве бачив, що діється на екрані, почував тільки це безмірне тепло, а ти раптом повернув голову, подивився на мене і сказав — я хочу в тебе, і головою ліг мені на груди. Мені в ту мить хотілося розчехнути грудну клітку і прийняти тебе туди. Це була одна з найнезабутніших митей мого життя. Повне щастя, мабуть, є саме таким...

— Я не пригадую саме цього...

— Зрозуміла річ! Це був поштовх душі, неусвідомлений, і тому особливо вартісний. Почуття підлітка сильніші за дорослі, бо цілісні і щирі. Інша справа, що можуть бути скороминучі, бо потім ламаються під так званим життєвим досвідом.

— Вибач, що я тебе не розумів до кінця, я був молодий і хотів усе знати сам, усе спробувати, відчути, перевірити...

— Вибач, що я намагався тримати тебе тільки біля себе, для себе. Я так боявся тебе втратити, що не давав тобі можливості бути до кінця собою, пізнавати увесь світ вповні...

— Як будемо жити далі?

— Добре. Лиш усе узгодимо, тільки й усього. Я теж змінився. У кожного має бути своє, інше, окреме життя. Має бути своя робота, своє здоров'я, своя жінка і багато чого іншого, що є приватним.

Але тепер ми дивимось не лише один на одного, але й у той самий бік — і це визначальне для майбутнього. Аби лише було бажання будувати щось, збудуємо неодмінно.

Кажуть, що кожен у нашому бутті має паралельну людину своєї ж статі, яка є його другою частиною. Як два кінця палиці. Так і люди, коли знаходять свою паралельну істоту, творять цілісність і досягають великих результатів.

— Ми нічого не досягли.

— Навпаки, ми досягли саме тепер справжньої гармонії, після років спільних пошуків і пошуків істини окремо, після спроби руйнації тепер ми будемо сильніші.

Усе це відчувається, коли дивитись один одному в очі. Усе...

— Так. Тепер тільки смерть нас розлучить. Усе це завдяки тобі...

— Не мені, а нам. Ти відчув себе отим, так би мовити, другим кінцем палиці насправді тільки тепер. Дорослий, з власним досвідом, без поштовхів і вказівок. Ти дістався цього сам. А я на тебе чекав з іншого боку.

— Я завжди йшов до тебе, просто дорога була довга і непряма. Але я йшов до тебе. І до себе.

— Ти прийшов!